

Benedetto Croce

Per què no ens podem no dir «cristians»*

La reivindicació per a un mateix del nom de cristians no sol estar exempta d'una certa sospita de piadosa unció i d'hipocresia, perquè moltes vegades l'adopció d'aquest nom ha estat al servei de l'autocomplaença i per amagar coses molt diferents de l'esperit cristià, com es podria comprovar amb referències que aquí deixem de banda per no oferir espai a judicis i contestacions que ens distraurien de l'objecte d'aquest discurs, en el qual només es vol afirmar, tot apel·lant a la història, que no podem no reconèixer-nos i no dir-nos cristians, i que aquesta denominació és simple observança de la veritat.

El cristianisme ha estat la revolució més gran realitzada per la humanitat: tan gran, tan comprensiva i profunda, tan prenyada de conseqüències, tan inesperada i irresistible en la seva actualització, que no meravella que hagi aparegut o pugui encara aparèixer un miracle, una revelació des de dalt, una intervenció directa de Déu en les coses humanes, que han rebut d'ell una llei i una direcció completament noves.

Totes les altres revolucions, tots els altres grans descobriments que marquen èpoques en la història humana, no suporten les comparacions amb el cristianisme, i semblen par-

---

* Traducció catalana del text *Perché non possiamo non dirci «cristiani»*, publicat a *La Critica* l'any 1942. Traducció de Daniel Gamper.

ticulars i limitades quan s'hi comparen. Totes, sense excloure'n les que féu Grècia amb la poesia, l'art, la filosofia, la llibertat política, i Roma, amb el dret: per no parlar de les més remotes, la de l'escriptura, la matemàtica, la ciència astronòmica, la medicina i totes les altres coses que devem a l'Orient i Egipte. I les revolucions i els descobriments subsegüents en els temps moderns, tot i que no eren particulars i limitats com ho van ser llurs precedents antics, sinó que van concernir l'home en la seva totalitat, la pròpia ànima de l'home, no es poden pensar sense la revolució cristiana, en depenen. A ella li correspon la primàcia perquè l'impuls originari fou i roman el seu.

La raó d'això és que la revolució cristiana va actuar en el centre de l'ànima, en la consciència moral, i en accentuar la intimitat i la particularitat d'aquesta consciència, gairebé semblava que li afegís una nova virtut, una nova qualitat espiritual que fins aleshores havia mancat a la humanitat. Els homes, els genis, els herois que precediren el cristianisme, van realitzar accions estu-pendes, obres bellíssimes, i ens van transmetre un tresor riquíssim de formes, de pensaments i d'experiències; però en tots ells es desitja la veu

particular que ens mancomuna i ens agermana, i que sols el cristianisme ha donat a la vida humana.

I no obstant això, no va ser un miracle que va irrompre en el curs de la història i es va inserir com a força transcendent i estrangera; i no va ser tampoc el miracle metafísic que alguns filòsofs (i més que tots Hegel) van construir quan es van inclinar per pensar la història com un procés al llarg del qual l'esperit adquireix una rere l'altra les parts constitutives de si, les seves categories (en cert moment el coneixement científic o l'Estat o la llibertat, i, amb el cristianisme, la intimitat moral), perquè l'esperit és sempre plenitud de si, i la seva història són les seves creacions, contínues i infinites, amb les quals celebra l'etern si mateix. I, d'igual manera que ni els grecs, ni els romans, ni els orientals van introduir en el món les formes universals de les quals, exagerant, se'ls considera creadors, però en virtut de les quals només van produir les obres i les accions amb què van arribar més amunt que mai abans i van marcar crisis solemnes de la història humana; també la revolució cristiana va ser un procés històric que en el procés històric general representa la més solemne de les seves crisis.

Constatem temptatives, anticipacions i preparacions del cristianisme, com ho fem amb qualsevol obra humana (un poema o una acció política), però la llum que aquells fets semblen transmetre la reben reflectida, de l'obra que va ser realitzada amb posterioritat, i no la tenien en si, perquè cap obra pot néixer de l'agregació o participació de les que no són ella, sinó sempre i únicament per un acte original i creatiu: cap obra preexisteix en els seus antecedents.

La consciència moral, quan apareix el cristianisme, va reviure, exultar, i es va angoixar de maneres noves, tota ella fervent i confiada, amb el sentit del pecat sempre insidiós i amb la possessió de la força que sempre s'hi oposa i sempre el venç, humil i altiva, retrobant en la humilitat la seva exaltació i l'alegria en el servei al Senyor. I es manté incontaminada i pura, intransigent davant qualsevol seducció que la tragués fora de si o que la contraposés amb si, cautelosa fins i tot davant l'estima, la lloança i la lluentor social; i la seva llei atén només la veu interior, no les ordres i els preceptes externs, tots incapaços de desfer el nus que de tant en tant cal desnudar, a la fi moral que cal assolir, i tots, per una via o per una altra

ens empenyen vers la baixesa sensual i utilitària. I el seu afecte va ser d'amor, amor vers tots els homes, sense distinció de gents i de classes, de lliures i esclaus, vers totes les criatures, vers el món que és obra de Déu i Déu que és Déu d'amor, i no està separat de l'home, i descendeix vers l'home, i en el qual tots hi som, vivim i ens movem.

D'aquesta experiència, que era al mateix temps sentiment, acció i pensament, sorgia una nova visió i una nova interpretació de la realitat, ja no cercada en l'objecte, separat del subjecte, i posat al lloc del subjecte, sinó l'etern creador de les coses i l'únic principi explicatiu; i s'instaurava el concepte de l'esperit, i el propi Déu ja no va ser concebut com a unitat indiferenciada i abstracta, i per tant immòbil i inert, sinó un i distint alhora, car viu i font de tota vida, un i tri.

Aquest nou capteniment moral i aquest nou concepte es van presentar parcialment abillats de mites (regne de Déu, resurrecció dels morts, baptisme per preparar-se, expiació i redempció que treu els pecats dels triats pel nou regne, gràcia i predestinació, etcètera), van passar de manera laboriosa de mites més corpulents a d'altres més fins i de veritat transparent; es van enredar en pen-

saments no sempre harmònics i van topar amb contradiccions davant les quals van aturar-se, incertes i perplexes; però no per això van deixar de ser substancialment els que hem enunciat breument i que tothom sent ressonar dintre de si quan s'atribueix el nom de «cristià». Una nova acció, un concepte nou, una nova creació de poesia no és i no ha de ser concebuda, com si es configurés en l'abstracció i en la imaginació, com quelcom objectivament clos i circumscrit, sinó com una força que es fa camí entre les altres forces, i de vegades s'encalla, a voltes s'extravia, i a voltes avança lenta i fatigant, o fins i tot es deixa superar aquí i allà de les altres forces que no pot vèncer del tot, i sotmetre i resoldre en si, i de les derrotes s'enforteix i de les derrotes es torna a alçar pugnaç. I qui la vulgui entendre en el seu caràcter propi i original l'ha de distingir d'aquests fets estranys, superar aquest accidents, veure-la no només en els seus obstacles i aturades, en les seves apories i contradiccions, en el seu errar i desviar-se, sinó en el seu ímpetu primer i en la seva tensió dominant, igual que una obra poètica val pel que té de poesia i no per l'impoètic que s'hi mescla o l'acompanya, per les *maculae* que es troben també

a Homer i Dant. Se sol oposar, amb un sentiment de desconfiança i amb mots de crítica i reprovaçió, que d'aquesta manera «s'idealitzen» les doctrines i els fets, i no se'ls respecta en la seva íntegra realitat; però aquest «idealitzar-los» (que no tanca els ulls als elements estranys i als accidents, i que per tant no els nega) no és res més, com ja hem dit, que la «intelligència» que els entén. Fem la prova pel camí contrari, i posem en el mateix pla els relats i els mites, les coherències i incoherències, les certeses i incerteses d'un pensador; i la conclusió serà necessàriament que aquesta obra no era realment una obra, sinó un no-res, contradictòria, viciada i corrompuda de dalt a baix pels errors: la qual cosa solen fer de bon grat no pocs crítics i historiadors, complaguts, pel que sembla, de retrobar en els fets i en les idees i en les grans obres del passat la mateixa dispersió mental i la mateixa inèrcia moral que hi ha en ells.¹

Va ser també natural i necessari que el procés de formació de la veritat, que el cristianisme havia intensificat i accelerat de manera tan extraordinària, s'aturés en algun punt, provisionalment, i que la revolució cristiana tingués un interval de repòs (interval que en la his-

tòria pot, cronològicament, durar segles) i que adoptés una forma estable. També en això ha estat acusada i lamentada, i encara avui es lamenta, la caiguda de les altures on es movia l'entusiasme cristià, i la fixació, la pragmatització, la politització del pensament religiós, la interrupció del seu fluir, la solidificació que és la mort. Però la polèmica contra la formació i l'existència de l'església o de les esglésies és tan poc raonable com ho seria la que acusés la universitat i les altres escoles perquè en elles la ciència, que és crítica i autocrítica continuades, deixa de ser-ho i és fixada en catequismes i manuals, i s'aprèn ja llesca i preparada, ja sigui per utilitzar-la amb finalitats pràctiques, ja sigui que els enginyers més vius la prenguin com a matèria a considerar en la realització i l'assaig de nous progressos científics. No es pot eliminar de la vida de l'esperit aquest element en el qual el procés cognitiu de la recerca es clou amb la fe adquirida i s'obre el de l'acció pràctica, en què es transfon la fe. I si aquesta cloenda, d'un banda, sembla, i, en cert sentit, és, la mort (encara que sigui l'eutanàsia, la bona mort) de la veritat, car la veritat genuïna es troba únicament en el procés pel qual es fa, d'altra banda,

aquest procés clos és també la conservació de la veritat per a la seva nova vida i per reprendre el procés anterior, com una llavor que germinarà i donarà nous brots. Així va forjar l'església cristiana catòlica els seus dogmes, sense por de formular a voltes el no pensable perquè no estava encara plenament resolt en la unitat del pensament, el seu culte, el seu sistema sacramental, la jerarquia, la disciplina, el patrimoni terrenal, l'economia, les finances, la jurisprudència i els seus tribunals, i la corresponent casuística legal, i va estudiar i va acomodar-se i va fer transaccions amb necessitats que no podia extingir o reprimir, ni deixar lliures i desenfrenades; i va ser benèfica la seva acció, tot vençant el politeisme pagà, i els nous adversaris que van venir de l'Orient (d'on ella mateixa provenia i que havia superat), i també els que eren especialment perillosos perquè duïen impresos molts trets de la seva mateixa fisonomia, com els gnòstics i els maniqueus, i tot proveïnt per a la reconstrucció sobre nous fonaments espirituals del decadent i caigut imperi romà, acollint-ne i recollint-ne, també de tota la cultura antiga, la tradició. I va tenir un llarg període de glòria conegut com l'edat mitjana (divisió històrica i

una denominació creada de manera aparentment casual, però efectivament guiada per una intuïció segura del ver), durant la qual no només es va portar a terme la cristianització i romanització i civilització dels Germans i d'altres bàrbars, no només va impedir les renovades insidies i els danys causats per les noves-velles heretgies dualistes, pessimistes i ascètiques, acòsmiques i negadores de la vida, no només va fomentar la defensa contra l'islam que amenaçava la civilització europea, sinó que va prendre partit per l'exigència moral i religiosa que és superior a la unilateralment política i la posa al seu servei, i, com a tal, va afirmar legítimament el seu dret de domini sobre el món sencer, amb independència de quines fossin de fet les sovintejades perversions o inversions d'aquest dret.

Tampoc no són vàlides les altres acusacions que se solen fer a l'església cristiana catòlica per la corrupció que va deixar que penetrés en el seu si i que freqüentment s'hi va estendre de manera molt greu. I no ho són, perquè totes les institucions contenen el perill de la corrupció: de les parts que usurpen la vida del tot, de les raons privades i utilitaristes que suplantem les raons morals, i totes les institucions pateixen

aquestes desviacions, i contínuament s'esforcen per superar-les i per restituir les condicions de salut. Això ha succeït també, si bé de faïçó menys escandalosa o més mesquina, en les esglésies que es van aixecar contra la seva primogènita catòlica, denunciant-ne la corruptela, en les diverses confessions evangèliques i protestants. Com és ben sabut, l'església cristiana catòlica, també al llarg de l'edat mitjana, tot aprofitant els esperits cristians que flamejaven espontàniament en el seu si i fora d'ella, i ajustant-los a la seva finalitat, es va revigoritzar i reformar tàcitament diverses vegades. I quan, més tard, entre les corrupteles dels seus Papes, del seu clergat i dels seus monjos, i la canviant condició política general que li havia tret el domini que exercia en l'edat mitjana i li havia escapat les seves armes espirituals, i finalment el nou pensament crític, filosòfic i científic que feia semblar antiquada la seva escolàstica, va ser prop de perdre's, es va reformar encara una vegada amb prudència i política, salvant de si tot el que es pot salvar amb prudència i política, i continuant la seva obra, que va reportar els seus màxims triomfs en les terres recent descobertes del Nou Món. Una institució no mor

pels seus errors accidentals i superficials, sinó només quan ja no satisfà cap necessitat, o a mesura que es redueix la quantitat i baixa la qualitat de les necessitats que satisfà. La pregunta sobre quines són les condicions presents de l'església catòlica pel que fa a aquests assumptes és aliena al discurs que fem aquí.

El reprenem ara en el punt en el qual ens n'hem allunyat per fornir els esmentats aclariments sobre la veritat pròpia del cristianisme i sobre la seva relació amb l'església o esglésies, tot havent reconegut la necessitat que el procés formatiu i progressiu del pensament cristià s'hagués de concloure provisionalment (com es fa, en el fons, si se'ns permet aquí de traslladar el gran en el petit, quan s'ha escrit un llibre i s'envia a impremta i al públic, resistint a la bogeria de l'*infinitum perfectionis*), resta, d'altra banda, que el procés es reprengui, revisi i es porti més lluny i més amunt. El que hem pensat no per això ho hem mai pensat fins a les seves últimes conseqüències: el fet no és mai un fet àrid, marcat per l'esterilitat, sinó que està sempre en gestació, és sempre, com diu l'expressió de Leibniz, *gros de l'avenir*. Els genis de l'acció profunda, Jesús, Pau, l'autor del quart evangeli, i els altres que van

cooperar amb ells en la primera època cristiana, semblaven, amb el seu mateix exemple (atès que la seva tasca de pensament i de vida havia estat fervent i sense pausa) demanar que l'ensenyament que oferien no fos només una deu d'aigua on es pogués pouar eternament, o semblant a la vinya els sarments de la qual porten fruits, sinó una obra incessant viva i plàstica per dominar el decurs de la història i per satisfer les noves exigències i les noves preguntes que ells no havien sentit i que no s'havien posat, i que s'haurien generat més tard en el si de la realitat. I com que aquesta continuació, que és alhora transformació i creixement, no es pot dur a terme sense determinar millor, corregir i modificar els primers conceptes i afegir-ne de nous i realitzar noves distribucions, per això no pot ser ni una repetició ni un impossible comentari literal, ni, al cap i a la fi, una feina mecànica (com, en general, a l'edat mitjana, llevat d'assaigs aïllats i rars espurnes), sinó una tasca genial i congenial. Cal considerar com a continuadors efectius de l'obra religiosa del cristianisme els que, tot partint dels seus conceptes i integrant-los amb la crítica i la ulterior recerca, van produir avenços substantius en el pen-

sament i en la vida. Van ser, doncs, malgrat alguns indicis anticristians, els homes de l'humanisme i del Renaixement que van entendre la virtut de la poesia i de l'art i de la política i de la vida mundana, tot reivindicant-ne la plena humanitat en contra del sobrenaturalisme i de l'ascetisme medieval i, en alguns aspectes, com que van ampliar el significat universal de les doctrines de Pau, tot deslligant-les de les referències particulars, de les esperances i de les expectatives del seu temps, van ser els homes de la Reforma; van ser els severos fundadors de la ciència físico-matemàtica de la natura amb els descobriments que van oferir nous mitjans a la civilització humana; els que van afirmar la religió natural i el dret natural i la tolerància, pròdrom de les ulteriors concepcions liberals; els il·lustrats de la raó triomfant que van reformar la vida social i política, eliminant tot el que restava de feudalisme medieval i de medievals privilegis clericals, foragitant les denses tenebres de les supersticions i dels prejudicis, que van encendre una nova flama i un nou entusiasme pel bé i pel ver i un renovat esperit cristià i humanitari; i rere d'ells, els patricis revolucionaris que van estendre des de França tota la seva eficàcia; i també els filò-

sofs que van provar de donar-li forma crítica i especulativa a la idea de l'esperit, que en el cristianisme va ser substituïda per l'antic objectivisme, Vico i Kant i Fichte i Hegel, els quals, directament o indirecta, van inaugurar la concepció de la realitat com a història, contribuint a superar el radicalisme dels enciclopedistes amb la idea del desenvolupament, i l'abstracte libertarisme dels jacobins amb el liberalisme institucional, i el seu cosmopolitisme abstracte amb el respecte i la promoció de la independència i la llibertat de totes les diverses i individuals civilitzacions dels pobles o, com van ser anomenats aleshores, de les nacionalitats: aquests i tots els altres com ells que l'Església de Roma, preocupada (com no podia ser d'una altra manera) de protegir la seva institució i l'organització que havia donat als seus dogmes en el Concili de Trento, havia consegüentment d'ignorar i perseguir i, en definitiva, condemnar tota l'edat moderna en el seu *syllabus*, sense estar en condicions de contraposar a la ciència, a la cultura i a la civilització moderna dels laics unes ciència, cultura i civilitzacions pròpies i vigoroses. I havia de i ha de rebutjar amb horror, com a blasfèmia, el nom de cristians que els correspon

justament, d'obriers en la vinya del Senyor, que han fet fructificar amb els seus esforços, sacrificis i la seva sang la veritat anunciada primer per Jesús i elaborada pels primers pensadors cristians, però com qual-sevol altra obra del pensament, que és sempre un esberrany al qual s'han d'afegir perpètuament nous retocs i noves línies. L'Església de Roma no pot tampoc de cap manera acceptar el fet que hi hagi cristians fora de tota església, no menys genuïns que els que hi pertanyen, i molt més intensament cristians, atès que són lliures. Però nosaltres (que no escrivim ni per agradar ni per desagradar els homes de les esglésies i que comprenem, amb el respecte degut a la veritat, la lògica de la seva posició intel·lectual i moral i la llei del seu comportament) hem de confirmar l'ús del nom que la història demostra com a legítim i necessari.

Una bona prova d'aquesta interpretació rau en el fet que la contínua i violenta polèmica anticlerical que recorre els segles de l'edat moderna, s'ha detingut i ha callat amb reverència davant el record de la persona de Jesús, sentint que ofendre'l hauria estat ofendre's a si, a les raons dels seu ideal, al cor del seu cor. Fins i tot algun poeta, que, per

la llicència que es concedeix als poetes d'expressar fantàsticament amb símbols i metàfores els ideals i contraideals tot seguint els motius de les seves passions, va creure veure en Jesús (el Jesús que va estimar i que volia l'alegria) un negador de la joia i un propagador de la tristesa, va acabar retractant-se de les seves afirmacions, com li va succeir a Goethe i a l'italià Carducci. També van ser les impressions i fantasies dels poetes les que van suscitar les nostàlgies pel serè paganisme antic, contradites sovint per les impressions i fantasies oposades dels que les havien sostingut per poc temps.² La despreocupada alegria i les bromes que semblaven innocents en totes les ocasions en què s'adreçaven, fos quin fos el fet o el personatge gloriós de la història i de la poesia, no ha semblat mai innocent ni ha estat mai permesa en relació amb la figura de Jesús, que sempre s'ha refusat de portar als escenaris teatrals, tret de la ingenuïtat de les representacions medievals sagrades i de les seves seqüeles populars, les quals han estat vistes amb indulgència per l'Església o que ella mateixa ha promogut. Se'n pot veure una altra prova tal vegada en els comportaments i en les simologies de color cristià, amb què

amb freqüència es revesteixen les revoltes polítiques i socials de l'edat moderna, fins i tot les que tenen un caràcter més marcadament anticlesial, de manera que s'ha pogut parlar de la «ciutat celeste» que els racionalistes del segle XVIII, els volterians, havien edificat, del «jardí de l'Edèn» que van transferir a l'antiga Roma o a la felicitat arcàdica, de la «Raó» o de la «Natura», que per a ells ocupava el lloc de la Bíblia i de l'Església, i altres coses similars;³ i les revolucions dels temps moderns es refereixen als seus «reveladors», envien els seus «apòstols» i glorifiquen els seus «màrtirs».

Si bé tota la història passada conflueix en nosaltres i som fills de tota la història, l'ètica i les religions antigues van ser superades i resoltes en la idea cristiana de la consciència i de la inspiració moral, i en la nova idea del Déu en el qual som, vivim i ens movem, i que no pot ser ni Zeus ni Jahvè, ni tampoc (malgrat les adulacions de què se l'ha volgut fer objecte en els nostres dies) el Wotan germànic; i per això nosaltres, específicament, en la vida moral i en el pensament, ens sentim directament fills del cristianisme. Ningú no pot saber si una altra revelació o religió, semblant o superior a aquesta que Hegel definia com la

«religió absoluta», succeirà en el gènere humà en un avenir del qual avui no s'albira res; però es veu bé que en el nostre present, no ens trobem fora dels termes posats pel cristianisme, i que nosaltres, com els primers cristians, ens angoixem per conciliar els contrastos sempre recorrents i aspres i feroços entre immanència i transcendència, entre la moral de la consciència i la del comandament i la llei, entre l'eticitat i la utilitat, entre la llibertat i l'autoritat, entre el celeste i el terrestre que són en l'home, i de l'èxit en conciliar-los en una o altra forma singular sorgeix en nosaltres la joia i la tranquil·litat interior, i de la consciència de no poder conciliar-los plenament i exhaurir-los, sorgeix el sentiment viril del perpetu combatent o del treballador perpetu, als quals i als fills dels seus fills no mancarà mai la matèria del treball, és a dir, de la vida. I conservar i inflamar i alimentar el sentiment cristià és la nostra necessitat recurrent, avui més punyent i turmentós que mai abans, entre dolor i esperança. I el Déu cristià és encara el nostre, i les nostres perfeccionades filosofies l'anomenen l'Esperit, que sempre se supera i que sempre és nosaltres mateixos; i si no l'adorem més com a misteri és perquè sabem que sem-

pre serà misteri a ulls de la lògica abstracta i intel·lectualista, que és immerescudament creguda i dignificada com a «lògica humana», però que és límpida veritat a ulls de la lògica concreta, que podria ben dir-se «divina», entenent-la en el sentit cristià com aquella vers la qual l'home contínuament s'alça i que, contínuament unint-lo a Déu, el fa verament home.

NOTES

1 Em permeto de destacar que l'actual literatura italiana posseeix en els llibres d'Omodeo sobre els orígens cristians una obra en la qual el vigilant sentit històric de les transicions i dels matisos s'alia, cosa rara, amb el robust pensament filosòfic, i la percepció dels esdeveniments en la seva determinació ho fa amb una semblant percepció dels nexes que els vinculen al seu passat i al seu esdevenidor.

2 El que els adoradors del neopaganisme no van prendre en consideració pot expressar-se amb les paraules que Jakob Burkhardt posà en boca de l'Hermes del Vaticà, quan imaginà que meditava de la següent manera: «Ho teníem tot: el fulgor dels déus celestes, bellesa, eterna joventut, alegria indestructible; però no érem feliços perquè no érem bons». Que és com dir: «No érem cristians».

3 Vegeu el llibre de Carl L. Becker, *The Heavenly City of the eighteenth century philosophers*, New Hale, 1932.